

İSTANBUL'DA STUDIOS MANASTIRI, H. IOANNES PRODRAMOS KİLİSESİ I¹

M. Sacit PEKAK*

1100 yıl boyunca Bizans imparatorluğuna başkentlik yapmış olan İstanbul'da günümüze gelebilen en eski Bizans dönemi dini yapısı Kara Surları ile Marmara Denizi'nin birleştiği yerde, Yedikule semtindeki Studios Manastırı'na ait kilisedir. Vaftizci Yahya'ya (Ioannes Prodromos) adanan kilise imparatorluğun yaşamı boyunca, özellikle dini tarih içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Kilise, Osmanlılar'ın şehri alışından sonra, II. Bayezid döneminde (1481—1512) İmrahor (veya Emir Ahur) İlyas Bey Zaviyesi ve camisine dönüştürülmüştür². Günümüzde yapının güneyinde bir sarnıç, doğusunda ise Meryem'e adandığı öne sürülen bir şapel bulunmaktadır. Kilise günümüzde H. Sophia Müzesine bağlı açık hava müzesi olarak ziyarete açıktır (Res.1-3).

Yapı ile ilgili yayınlarda araştırmacılar, kilisenin inşa tarihi hakkında farklı görüşler öne sürmektedirler: Bazıları yapım tarihi olarak 454 yılının hemen öncesini, bazıları ise 463 yılını kabul etmektedirler. İlk tarihi benimseyen araştırmacılar görüşlerini iki epigram ve bir kroniğine dayandırmaktadırlar. Epigramlarda, Studios adında Roma: zengin bir asilzadenin, konsül olmasından önce kiliseyi inşa ettirdiğini, bu hizmetine karşılık olarak da "*kasa sürede*" bu ünvanı aldığı belirtilmekte, ancak tarih verilmemektedir³. Bir başka Bizans dönemi kaynağı olan

¹ Studios Manastırı, H.İoannes Prodromos Kilisesi hakkındaki çalışmamızın bu ilk bölümünde yapının tarihçesi ve kilise ile ilgili araştırmalara yer verilecektir. Daha sonraki bir yayınıımızda ise kilisenin mimari tanıtımı ve Bizans sanatındaki yeri ve önemi, karşılaştırmalı bir yöntemle ele alınacaktır.

* Yard.Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümü

² Eyice 1994: 166.

³ Araştırmacılar, aynı Yunanca metin için iki ayrı kaynak ismi vermektedirler. Bu kaynaklardan *Anthologia Graeca Epigrammatum*, s.2 (ed.Stadt-Mueller, Leipzig 1894), hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır, kşl. Millingen 1912: s.36 not 2; Ebersolt-Thiers 1213: s.4. Buna karşılık, ikinci kaynak *Anthologia Palatina* I,4,

Paskal Kroniği'nde, Studios'un, İmparator Markianos (450-457) döneminde, 454 yılında konsül olduğunu belirtmektedir⁴. Yukarıdaki kaynakları birlikte yorumlayan araştırmacılar, kilisenin 454 yılından kısa bir süre önce inşa edilmiş olduğu konusunda birleşmektedirler⁵.

810-814 tarihleri arasında Theophanes adlı biri tarafından yazılan kronikte aynı asilzadenin, I. Leon'un (457-474), altıncı imparatorluk yılı olan 463'de Vaftizci Yahya'ya adadığı bir kilise inşa ettirdiğini, sonra yapıya bir manastır ekleterek, dönemin güçlü tarikatlarından akoimetalleri yerleştirdiğini belirtmektedir⁶. Bu kaynağı esas alan bir grup araştırmacı ise kilisenin kuruluş tarihi olarak 463 yılını benimsemektedirler⁷.

Studios Manastırı ile ilgili olarak, 10 yüzyılda yazıldığı bilinen Suidas Sözlüğü'nde, burasının önceleri mahalli bir kilise olup, sonradan manastırla genişletildiğine ilişkin bilgi bulunmaktadır⁸. Aynı kaynaktan, Studios'un Frigya'da Aziz Mikael'e adadığı bir kilise daha yaptırıldığı belirtilmektedir⁹.

Yukarıdaki veriler ışığında, kilisenin inşa tarihi hakkındaki görüşler şöyle özetlenebilir:

A) Patrikios Studios konsül ünvanını almadan önce kiliseyi inşa ettirmiştir. 454 yılında konsül olduğuna göre, yapı 454 yılından kısa bir süre önce inşa edilmiştir.

B) Patrikios ve Konsül Studios, I. Leon'un altıncı imparatorluk yılı olan 463'de, Vaftizci Yahya'ya adadığı bir kilise inşa ettirmiş, daha sonra buraya bir manastırın kurulmasını gerçekleştirmiş ve manastıra Akoimetai keşişlerini yerleştirmiştir.

Kilisenin inşa tarihi hakkındaki bu görüş ayrılıklarına karşın, hemen tüm araştırmacılar

s.1 (ed. Dübner, Paris 1964) hakkında bilgimiz vardır: 880-900 yılları arasında Gregorios Magistros tarafından yazılmıştır. Kışl. Millingen 1912: 23, not 2; Mango 1978: 116.

⁴ Tanınmış adı *Paskal Kroniği* olan eserin yazarı bilinmemektedir. Eser Adem'den başlayarak 627 yılına kadarki olayların bir fihristi niteliğindedir (ed. C.de Boor, Leipzig 1883-1885). Kışl. Ostrogorsky 1981:81.

⁵ Kiliseyi 454 yılı öncesine tarihleyen araştırmacılar şunlardır: Paspates 1877:343; Mango 1978: 115-122; Peschlow 1982: 432.

⁶ Theophanes Confessor (752-818) önemli bir tarih yazarıdır. Yazdığı kronik 284 yılından 813 'e kadar olan olayları kapsamaktadır. Bkz.Karayannopoulos ve Weiss 1982:338-339, Nr.203.

⁷ 463 yılını kilisenin inşa tarihi olarak benimseyen araştırmacılar şunlardır: Salzanberg 1854:12; Forscheimer ve Strzygowsky 1893:67; Millingen 1912:36; Ebersolt ve Thiers 1913:4, not.1 Halil Edhem 1934: 130; Deichmann 1956:69. Ayrıca, yapıyı 454-463 yılları arasına tarihleyen araştırmacılar da bulunmaktadır: Eyice 1976:104; Müller-Wiener 1977:148.

⁸ Suda veya *Suidas Ansiklopedisi* veya sözlüğü olarak bilinen eser 10. yüzyılın sonlarında yazılmıştır (ed. A. Adler, Leipzig 1928-1938, 5 cilt) Kışl. Karayannopoulos ve Weiss 1982:401-402, Nr329a.

⁹ Mango 1978:118'de, Suidas Sözlüğü'ndeki bu bilginin yanlış olduğunu öne sürmektedir.

yapının önce mahalli bir kilise olup, sonradan bir manastırla genişletildiği görüşünde birleşmektedirler¹⁰. Erken Bizans döneminin önemli bir tarikatı olan Akoimetai keşişleri, gece gündüz hiç ara vermeksizin ayin yapmakta , bu nedenle de "**Hiç Uyumayanlar**" anlamına gelen bu ismi almaktadırlar¹¹. Ancak, 448 ila 484 yılları arasında İstanbul'da yaşamış olan Akoimetai keşişi Aziz Markellius'un vitasında ve 465 yılında hipodromda linç edilerek öldürülen bir diğer tarikat üyesi Menas'ın öyküsünü anlatan dönem kaynaklarında Studios Manastırı'ndan bahsedilmiyor olması oldukça dikkat çekicidir¹². Millingen (1912:37), manastıra ilişkin sonraki kaynaklarda akoimetai keşişlerinden bahsedilmediğini, dolayısıyla manastır rahiplerinin bu keşişler olarak belirlenemeyeceğini öne sürmektedir.

TARİHÇE

5. yüzyıl ortalarından itibaren başkentin önemli yapılarından biri olan manastırın yüzyıllar boyunca yaşadığı önemli olaylar ile dönem kaynaklarında isimleri zikredilen **hygomenleri** şöyle sıralanabilir:

5. Yüzyıl

Studios Manastırı'nın ismi bilinen ilk baş rahibi Athenodoros'tur; Aziz Danielis'in vitasında bu kişi 475 yılında manastırın başrahibi olduğu belirtilmektedir¹³.

6.-7. Yüzyıllar

6. ve 7. yüzyıllarda, manastırla ilgili kaynak verisi oldukça azdır. 6. yüzyıl başında manastır bir cinayete tanık olur¹⁴. Bu yüzyılda, manastırın iki baş rahibinin ismi bilinmektedir¹⁵. 7. yüzyılda, ünlü Patrikios Bonus manastıra gömülmüştür ve bundan sonra manastır bir gömü yeri olarak kullanılacaktır¹⁶.

¹⁰ Eyice 1994,4. S.166'da kilisenin Doğu konslülü ve Patrikios Studios tarafından, kendi mülkü olan bir arazi üzerine bir manastırla birlikte inşa ettirildiğini savunmaktadır.

¹¹ İstanbul'da 5. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulan bir dini akım.

¹² Bkz.Mango 1978:121.

¹³ Mango 1978:121.

¹⁴ 515 yılında bazı kişiler, Studios'a yakın Aziz Philippus manastırının baş rahibini Studios Manastırı'nda yakmışlardır. Kşl. Janin 1969: 436.

¹⁵ 518 yılında manastırın baş rahibi Ioannes, 536'da ise Kosmas'tır. Kşl. Janin 1969: 433, 532.

¹⁶ İmparator Heraklios'un bulunmadığı bir sırada şehri Avarlar'a karşı savunan Patrikios Bonus, 11 Mayıs 627'de ölünce Studios Manastırı'na gömülmüştür. Bkz. Millingen 1912: 48; Janin 1969:436; Müller-Wiener

8.-9. Yüzyıllar

8. yüzyıl Bizans tarihinde politik, askeri ve sosyal açılardan bir dönüm noktasıdır. Bu yüzyılın başlarında (726) ortaya çıkan **İkonoklasmus** (tasvir kırıcı dönem), şehirdeki diğer manastırlar gibi Studios Manastırını da etkilemiştir. Özellikle İmparator V. Konstantinos döneminde (741-775), 765'ten sonra manastırın rahipleri sürgüne gönderilmiş veya baskı altına alınmıştır¹⁷. Tasvir aleyhtarı tutum IV. Leon (775-780) ve VI. Konstantinos döneminde de (780-797) artarak devam etmiştir. Bu dönem içinde, Studios Manastırının birçok rahibi, baskı ve işkencelerden kurtulabilmek için manastırını terketmişlerse de manastırda yaşam devam etmiştir¹⁸.

787 yılında İznik'te toplanan 7. ökümenik konsilde, Studios Manastırını Aziz Sabbas adındaki baş rahip temsil etmiştir; kaynaklardan anlaşıldığına göre aynı kişi 796 yılında hala İznik'te bulunmaktadır¹⁹. Konsilin toplandığı yıl tasvir kırıcı hareketin zayıflaması nedeni ile, Studios Manastırını terkedene rahiplerin bir kısmı tekrar geri dönmüştür²⁰. Bu arada İmparatoriçe Eirene döneminde (797-802) 798 veya 799 yılında, Uludağ'daki (Olympos) ünlü Sakkudion Manastırından, rahip **Theodoros** ve amcası Sakkudion Manastır baş rahibi **Platon** Studios Manastırına gelmişlerdir²¹. Theodoros'un baş rahip olmasından sonra Studios Manastırının önemi artmıştır. Onun döneminde, manastırda yaşayan rahiplerin sayısı 700'e kadar yükselmiştir²². Theodoros yaşamı boyunca tasvir kırıcı harekete karşı savaşmış, bu etkinliği sayesinde Ortodoks kilisesine yön veren önemli kişilerden biri olmuştur²³. Onun idaresindeki manastır üyeleri, dini inanç, sadakat ve ahlaki değerlere kuvvetle sahip çıkmış, dünya zevklerinden el çekmeyi öğrenmişlerdir. Suç işleyen rahiplere öngörülen cezalar, önceki dönemlere oranla oldukça ağırdır. Örneğin, rahiplerden biri izinsiz et yerse cezası 40 gün balık, yumurta ve peynir yememesidir. Hatta bir rahibin üzüntülü olması, melenkoliye düşmesi dahi yasaktır. Ancak kurallara saygı duyulması ve onlara uyulmasını sağlayan şey bu cezalardan çok, Theodoros'un haftada üç kez verdiği, sorulu cevaplı derslerdir. Theodoros, sadelik, güzellik ve hiciv dolu küçük cüzler hazırlayıp bunları derslerinde rahiplere aktarmıştır. Onun döneminde,

1977: 147.

¹⁷ Millingen 1912:38.

¹⁸ Müller-Wiener 1977:147.

¹⁹ Janin 1969:430, 433; Müller-Wiener 1977:147.

²⁰ Millingen 1912:38.

²¹ Theodoros Studites (759-826). Çoğu dini konular olmak üzere yaklaşık 550 yazısı bulunmaktadır. Yaşamı ve yazıları hakkında geniş kaynakça için bkz. Karayannopulos ve Weiss 1982: 356,Nr. 240.

²² Millingen 1912:38; Janin 1969:31; Müller-Wiener 1977:147, 149.

²³ Theodoros Studites'in yaşam öyküsü için ayrıca bkz. Marin 1897; Gardner 1905; Marin 1906.

manastırda, felsefe ve edebiyat eğitiminin yanı sıra çok sayıda ikon üretiliyor ve el yazmaları kopya ediliyordu. Ancak bu işler de, diğer işlerde olduğu gibi katı ve acımasız kurallara bağlanmıştı: Bir kopyayı temiz tutmamanın, bir noktalama işaretini unutmanın veya rahibin sinirlenerek fırçasını kırmasının cezası çok ağırdı. Orijinal metindeki bir bölümün unutulması yazılmamasının cezası kuru ekmeğe yiyerek oruç tutmak; rahibin öntündeki orijinal metne bakarak kopya edeceği yerde hafızasına güvenerek kopya etmesinin cezası topluluktan üç gün uzaklaştırılmaktı.

Studios Manastırı'nda üretilen ikonlar, burasının ününün çok uzaklara kadar yayılmasına neden olmuştur. Gerçekten de Theodoros döneminden başlayarak, ürettiği ikonlar ve el yazmaları nedeniyle, Studios Manastırı dini ve sanatsal bir merkez haline gelmiş, 9. yüzyıl Makedonya Rönesansı'nın temelleri burada atılmıştı²⁴. İlahi okuma sanatı da bu manastırda gelişmiştir; Ortodoks kilisesinde okunan bir çok ilahi Theodoros ve Selanik piskoposu olan kardeşi Josephos tarafından bestelenmiştir²⁵.

Theodoros, dini hayatta olduğu kadar, siyasette de etkin bir rol oynamıştır. Onun siyasi yaşama etkisi, daha başkente gelmeden önce, Sakkudion Manastırı'nda iken başlamıştır: 795 yılında İmparator VI. Konstantinos (780-797), kilise kurallarını hiçe sayarak karısı Maria'yı kovmuş, metresi Theodote ile evlenmek ve onu imparatoriçe sıfatı ile taçlandırmak istemiştir. Yasal olmayan bu durum bütün din çevresi gibi Theodoros'u da rahatsız etmiştir. Karşı çıkan din adamlarının baskısı ile, ikinci evliliği kutsayan rahip Josephos sürgüne gönderilmiştir. Eirene'den sonra tahta geçen ve tasvir kırıcı görüşü benimseyen I. Nikephoros (802-811), yasal olmayan sürgündeki Josephos'a eski görevini vermiş, böylece Saray ile Studios Manastırı'nın arası iyice açılmıştır. Bu dönemde yalnız Theodoros değil, amcası Platon, kardeşi Josephos ve bir çok rahip sürgüne gönderilmiştir; ancak Theodoros'un nereye sürgün edildiği hakkında bilgi bulunmamaktadır.

İmparator Mikael I. Rangabe döneminde (811-813) tasvir kırıcı baskı zayıflamış, Theodoros ve sürgündeki diğer keşişler Studios'a geri dönmüşlerdir. Üstün hitabet gücüyle İmparator'u etkileyen ve onunla dost olan Theodoros, devlet işlerinde söz sahibi olmuş, rahip Josephos'un afroz edilmesini sağlamıştır. Theodoros'un teşvikiyle yapılan bir savaşta Bizans ordusu yenilince, I. Mikael tahttan indirilmiş ve yerine V. Leon (813-820) getirilmiştir²⁶. V. Leon döneminde ikinci tasvir kırıcı dönem başlamış, Theodoros yazdığı mektup ve yazılarla

²⁴ Janin 1969:431; Eyice 1976: 105.

²⁵ Millingen 1912:43.

²⁶ Janin 1969:437.

gerek imparator, gerekse tasvir kırıclara karşı açık ve sert bir cephe almıştır²⁷.

Theodoros, 815 yılında, Studios Manastırı çevresinde, yönetim aleyhine, ellerinde ikonlar taşıyan rahiplerin sessiz bir yürüyüş yapmalarını sağlamış, bu nedenle 818 yılında Tuzla'daki Akritas Manastırı'na sürgüne gönderilmiştir²⁸. Ünlü rahip, bu manastırda hastalanmış, 11 Kasım 826 gününün öğle vakti gücünün azaldığını hissetmiş, mumların yakılmasını ve 119. psalmı okumalarını istemiştir. Ölümünden sonra cesedi Büyük Ada'ya (Prinkippos) gömülmüştür²⁹.

Theodoros'un cenazesi ölümünden ancak 18 yıl sonra, tasvir kırıcı dönemin bitmesiyle 26 Ocak 844'de, çok sevdiği manastırı Studios'a getirilmiş, İmparatoriçe Theodora'nın da katıldığı bir törenle amcası ve kardeşinin yanına gömülmüştür³⁰. Manastır rahipleri bu ünlü önderlerini unutmamışlar, her yıl, ölüm tarihi olan 11 Kasım ve manastıra getirildiği tarih olan 26 Ocak'ta onu törenlerle anmışlardır. II. Basileios Menologiası'ndaki bir minyatürde, Theodoros'un ölüm tarihi olan 11 Kasım'da, onun anısına düzenlenen bir tören sırasında kilise görülmektedir (Res.4)³¹.

Studios Manastırı'nın ünü, Theodoros'un ölümü ile sona ermemiş, burada üretilen el yazmaları, başta Rusya olmak üzere pek çok yere gönderilmiştir.

842 yılından 900 yılına kadar, manastırda baş rahiplik yapanların ismi kesintisiz olarak bilinmektedir³².

10. Yüzyıl

10. yüzyıldan itibaren, önemli görevlerde bulunmuş birçok kişi, yaşamlarının son günlerini Studios Manastırı'nda geçirmişlerdir: 902 yılında, bir saray görevlisi olan Mousikos

²⁷ Theodoros Studites'in mektupları farklı dillere çevilerek yayımlanmıştır. Orijinal metinler için bkz.J.-P Migne, *Patrologiae Curpus Completus. Series Graeca*, Paris 1857 vd., 99.

²⁸ Theodoros'un sürgüne gönderilmesinden sonra, Leonidos adındaki keşiş manastırın baş rahibi olmuştur bkz. Janin 1969: 433.

²⁹ Millingen 1912:39-40; Janin 1969:431.

³⁰ Millingen 1912:39-40; Janin 1969: 431; Müller-Wiener 1977:149.

³¹ *Il Menologia di Basilio* (ed.P.Franchi de Cavaliari), Turin 1907, 2, Lev.175.

³² 842-18 Nisan 847 tarihleri arasındaki baş rahip Naukratios ölümünden sonra manastıra gömülmüştür. 19 Nisan 847-850 tarihleri arası Nikolaos; 850-853 tarihleri arası Sophronios; 853-858 tarihleri arası Nikolaos (2. kez); 858-3 Kasım 863 tarihleri arası Akhillios; 863-864 tarihleri arası Theodos; 864'te Eugenios; 864-865 tarihleri arası Theodoros; 865-868 tarihleri arası Sabbas; 868-880 tarihleri arası Klemens; 880 sonrası Hilarion; 894'te Anatol; 900'de Arkadios isimli rahipler manastırın baş rahipliğini yapmışlardır. Kışl. Millingen 1912: 40; Janin 1969:433.

rüşvet alma eğiliminden vazgeçebilmesi için; bir savaşta Araplara yenilen Drungarios Eusthathios ise cezalandırılmak için Studios'a yerleştirilmişlerdir³³. 912 veya 913 yılında giriştikleri başarısız bir suikastten sonra, İmparator Konstantinos Dukas'ın kayınpederi Gregoras ve suç ortağı Leon Khoesophaktes cezalandırılarak Studios'a gönderilmişlerdir³⁴. Studios Manastırı, başkentin dini yaşamı üzerindeki etkisinin yanı sıra, güzelliği ile sanatçıların ilgisini çekmiştir. 10. yüzyıl ozanlarından Geometrikos, kilisedeki mermerlerin güzelliğini ve mozaiklerinin rengini öven dizeler kaleme almıştır³⁵.

Ancak kuşkusuz, 10. yüzyılda manastır tarihinin en önemli olaylarından biri Vaftizci Yahya'nın kutsal röliklerinin buraya getirilmesidir: 900 yılına doğru, Studios Manastırı baş rahibi Arkadios, Patrik Euthymios'tan, rölikleri ister. Patrik kesin söz vermez ancak, yakın bir gelecekte manastırın bu kutsal röliklere sahip olacağını söyleneceği söylenir³⁶. İmparator VII. Konstantinos'un (912-959) yazdığı Seromoniler kitabında, Vaftizci Yahya için düzenlenen törenler anlatılırken, röliklerin Studios Manastırı'nda olduğu belirtilmektedir³⁷. Kitapta, azizin başının kesildiği 29 Ağustos'ta yapılan törenler ayrıntıyla anlatılmıştır:

"...Görevliler manastırın denize yakın kapısının dışında, imparatoru bekledikleri sırada, imparator denizden manastıra geliyordu. Rahipler ellerinde şamdanlarla kapıdan iskeleye kadar sıralanıyorlardı. Sadece baş rahiplerin ellerinde buhurdanlıklar bulunuyordu. Görevliler merasim kurallarına uygun olarak sıralanıyorlardı. Kilisenin narteksi önüne geliniyor, imparator ve maiyeti merasim elbiselerini giyiyor ve tören hemen başlıyordu. İmparator apsisin önünde buhurdamı sallıyor, sonra röliği öpmeye, apsisin sağındaki şapelde bulunan sandığın önündeki mumları yakmaya gidiyordu. Törenden sonra, saray erkani manastırın bahçesinde öğle yemeği yiyordu. Servisi bizzat rahipler yapıyordu."

Yukarıdaki metinden de anlaşılacağı gibi 10. yüzyılda Vaftizci Yahya'nın rölikleri Studios Manastırı'nda olmalıdır. Manastırın 10. yüzyıldaki beş baş rahibinin ismi bilinmektedir³⁸.

³³ Millingen 1912:44; Janin 1969:347.

³⁴ Millingen 1912:44; Janin 1969:437.

³⁵ Ebersolt ve Thiers 193:5.

³⁶ Janin 1969:435.

³⁷ Konstantinos VII. Porphyrogennatos'un yazdığı Seromoniler (de ceromoniiis) için bkz. *Konstantinos, De Ceromoniiis* (ed.Bonn 1928), s.262-263.

³⁸ 900-916 tarihleri arasında Arkadios; 916'da Anatol (2. kez); 10. yüzyıl ortalarına doğru Timotheos; 960-974 tarihleri arasında Ioannes; 974-979 tarihleri arasında Antonios manastırın baş rahipleridir. Kşl.Janin 1969:431-433.

11. Yüzyıl

Röliklerin 11. yüzyılda manastırda bulunduğunu kanıtlayan bir kaynağa göre, 1025 yılında, baş rahip Aleksios, Vaftizci'nin baş röliğini alarak, ölüm döşeğindeki II. Basileios'u ziyaret etmiştir³⁹. Manastır 11. yüzyılda bir korunma veya sürgün yeri olarak da kullanılmıştır. 1028 yılında ünlü komutan Nikephoros Xiphios kendi isteği ile Studios'a yerleşerek rahip olmuştur⁴⁰. 1030 veya 1031'de, adı bir suikaste karışan Konstantinos Diogenes; 1035'de VIII Konstantinos'un proedresu Nikephoros rahip olarak manastıra yerleşmişlerdir⁴¹. 1041 veya 1042'de V. Mikael , İmparatoriçe Zoe'yi bir manastıra kapatınca, başkent halkı öfkelenerek imparatoru cezalandırmak istemiştir. Bunun üzerine, imparator ve suç ortağı amcası Konstantinos kayıkla Studios'a kaçarak, halkın öfkesinden kurtulmak istemişlerdir. Sarayın resmi tarih yazıcısı Mikael Psellos, halkın kaçakları cezalandırmak için Studios Manastırı'nda yaptıklarını ayrıntıyla anlatmıştır⁴².

1059 yılında, tahtı Konstantinos X. Dukas'a bırakan, Isaak I. Komnenos, karısı ile birlikte Studios Manastırı'na yerleşmiş, yaşamlarının sonuna kadar basit bir rahip ve rahibe olarak burada kalmışlardır. Bizans kaynakları, onların kiliseyi "güzelleştirdiklerini" yazmaktadır, ancak onların niteliği hakkında yeterli bilgi vermemektedirler⁴³.

11. yüzyılın sonlarında, İmparator Mikael VII. Dukas, tahttan zorla indirileceği korkusuyla oğlu Konstantinos ile Studios Manastırı'nda rahip olmuştur⁴⁴.

11. yüzyılda manastırda baş rahiplik yapan dört kişinin ismi bilinmektedir⁴⁵.

12. Yüzyıl

1150 yılında yazılan ve başkentteki kutsal rölikleri gösteren bir listede, Studios Manastırı'nda Vaftizci Yahya'nın röliklerinin yanısıra, babası Zekeriya'nın baş ve sağ el

³⁹ Millingen 1912:43; Janin 1969:435.

⁴⁰ Janin 1969:437.

⁴¹ Janin 1969:437.

⁴² Demirkent 1992:86-87.

⁴³ Millingen 1912:37; Ebersolt ve Thiers 1913:12; Janin 1969:437; Müller-Wiener 1977:149.

⁴⁴ Janin 1969:437; Müller-Wiener 1977:149.

⁴⁵ 1010-1018 tarihleri arasında Nikolaos; 1048-1066 tarihleri arasında Mikael; 1066-1075 tarihleri arasında Kosmas; 1094'de Ioannes adlı kişiler manastırın baş rahipliğini yapmışlardır. Kışl. Janin 1969:433.

röliklerinin de saklandığı belirtilmektedir⁴⁶. Yüzyılın sonlarında İstanbul'u ziyaret eden Rus hacısı, Novgorotlu Antonios, manastırda gördüğü rölikleri anlatmaktadır⁴⁷.

12. yüzyılda, Studios Manastırı'nın bir rahibi patrikliğe yükselmiştir, yine bu yüzyılda manastırın iki baş rahibinin ismi bilinmektedir⁴⁸.

13. Yüzyıl

1204 yılında Latinler İstanbul'u ele geçirmişler, bunun üzerine başka manastırlarda olduğu gibi, rahipleri Studios'u terketmişlerdir. 1261'e dek sürecek 57 yıllık Latin işgali sırasında manastır ve kilise yağmalanmış, rölikleri çalınmış, kilisenin çatısı çökmüş, rahip hücreleri yıkılmış ve yapıyı otlar bürümüştür⁴⁹. 25 Temmuz 1261'de şehir tekrar Bizanslılar'ın eline geçmiştir. 15 Ağustos 1261'de İmparator Mikael VIII. Palaiologos görkemli bir törenle şehre girmiş, başkentini geri alınmasında yardımını gördüğüne inandığı Theotokos Hodegetria ikonunu Studios Manastırı'na bıraktıktan sonra, taç giymek üzere H. Sophia kilisesine gitmiştir⁵⁰. Latin işgali sırasında harap olan manastır, İmparator Andronikos II. Palaiologos'un kardeşi Konstantinos tarafından 1293'de onartılmıştır⁵¹. Konstantinos, manastırın eski görkemine kavuşması için elinden geleni yapmış, yıkılan çatıyı yeniden yaptırmış, rahip hücrelerini yenilemiş, etrafını sağlam bir duvarla çevrelemiştir⁵².

14. Yüzyıl

14. yüzyılın ilk yarısına kadar Studios Manastırı ile ilgili herhangi bir kaynak verisi yoktur. 1350'lerde başkenti ziyaret eden Rus hacısı Novgorotlu Stephanos, Studios Manastırı'nda **Ermîş Sabbas, Zekeriya ve Ermîş Babylas'ın** röliklerini gördüğünü yazmaktadır. Hacının

⁴⁶ Janin 1969:435.

⁴⁷ 1200 yılına doğru manastırı ziyaret eden Antonios: "*Vaftizci Yahya'nın kafatası, göğsü, bir parmağı ve dişi Studios Manastırı'nda, Aziz Theodoros'un yanındadır. Aziz Theodoros ve kardeşi Selanik Piskoposu Josephos de aynı manastırda gömülmüştür. Bayram gününde, Aziz Theodoros'un mezarının üzerine, kendisine işkence edilirken giydiği elbise konulur. Manastırda aynı zamanda, Peygamber Zekeriya ve Ermîş Babylas'ın kafatasları, başka kutsal kalıntılar ile Vaftizci Yahya'nın bir tasviri de var.*" demektedir. Kışl. Khitrowo 1889: 100; Janin 1969:235.

⁴⁸ 1159'da Theophilaktos baş rahiptir. 9 Haziran 1189'da manastırın baş rahibi Dosithe, patriklik görevini üstlenmiştir. Kışl. Janin 1969:431, 433.

⁴⁹ Ebersolt ve Thiers 1913:5; Janin 1969:432; Müller-Wiener 1977:150.

⁵⁰ Millingen 1912:38; Ebersolt ve Thiers 1913:5; Janin 1969:432.

⁵¹ Millingen 1912:38; Ebersolt ve Thiers 1913:5; Janin 1969:432; Müller-Wiener 1977:150.

⁵² Bu onarım sırasında II. Andronikos, Lembos'daki Theotokos Manastırı'na verilmiş olan Studios Manastırı'nın mülkünü tekrar manastıra iade etmiştir. Kışl. Janin 1969:432.

Vaftizci Yahya'nın röliklerinden bahsetmemesi, onların Latinler tarafından bilinmeyen bir yere götürüldüğünü veya bu dönemde kaybolduğunu düşündürmektedir. Aynı hacı, manastırda kopya edilen kitapların Rusya'ya gönderildiğini bildirmektedir⁵³. Böylece, 9. yüzyılda, baş rahip Theodoros ile başlayan elyazmalarını kopya etme geleneğinin 14. yüzyıl ortalarında da devam ettiği anlaşılmaktadır.

1389-1405 yılları arasında İstanbul'da bulunan Smolenski Ignatios ve bir başka Rus hacısı olan Aleksandros, Studios Manastırı'nda dua ettiklerini belirtmektedirler⁵⁴. Böylece, Studios Manastırı 14. yüzyılın sonlarına doğru eski görkem ve tününe kavuşmuş olmalıdır. Bu yüzyılda manastırın bir baş rahibinin ismi bilinmektedir⁵⁵.

15. Yüzyıl

15. yüzyılın başında, İspanya Kralı'nın emriyle Timur'u ziyaret için yola çıkan **Ruy Gonzales de Clavijo** İstanbul'a uğramış, buradaki kiliseleri ziyaret etmiştir.

Clavijo, Studios Manastırı'nı ayrıntıyla tanıtmaktadır⁵⁶.

Sultan Bayazıt'ın oğullarından Kasım (?) 1417 yılında, şehri kasıp kavuran veba salgını sırasında ölünce Studios Manastırı'na gömülmüştür. Genç şehzade, babası tarafından Bizans sarayına misafir olarak gönderilmiş ve İmparator Manuel II. Palaiologos'un oğlu Ioannes ile birlikte eğitim görmüştür. Bu sırada Yunan edebiyatından büyük bir zevk almış ve Hıristiyan

⁵³ Hacı Stephanos, manastırın kilisesi hakkında bilgi verirken: "*Studios Manastırı'na gittik. Ermiş Sabbas'ın vücudunu öptük. Bu kilise çok büyüktür. Üzerinde çok yüksek bir kubbesi vardır. Kubbesindeki resim zengin altınla süslü, güneş gibi parlıyor. Çok şaşırarak, çünkü üzerinde inciler vardı. Bir ressam böyle resim yapamaz. Keşişlerin yemekhanesi diğer manastırlarınkinden daha olağanüstü biçimde yapılmıştır. Altın Kapı yakınında, deniz kıyısında bulunuyor. Theodoros Studites orada gömülü. Bu manastırdan Rusya'ya pek çok kitap, yönetmelik yollandı.... Novgorotlu yazıcılar, Studios'da kutsal resimleri kopya ederler.*" demektedir. Metinden anlaşılacağı gibi, Stephanos büyük olasılıkla, Studios Manastırı'nın Kilisesi'ni, gördüğü bir başka kilise ile karıştırmış ve onun kubbeli olduğunu öne sürmüştür. Bkz. Khitrowo 1889: 121, 123-124.

⁵⁴ Bkz. Khitrowo 1889: 136, 163.

⁵⁵ 1374-1382 yılları arasında Makarios Choumnos manastırın baş rahibidir. Kışl. Janin 1969:433.

⁵⁶ Clavijo kilise hakkında: "*Kilisenin ilk kısmı çok yüksektir ve zengin bir işçilik gösterir. Kapının önünde büyük bir avlu yer alır. Kilise köşesiz yuvarlak bir salon, çok büyük ve yüksek üç nefle çevrilmiştir, bunların ve salonun üstü bir çatı ile örtülmüştür. Kilisenin içinde yedi altar vardır. Salonun ve neflerin duvarları çok zengin mozaik işçiliği gösterir. Bunlarda bir çok tarih tasvir edilmiştir. Salonun çatısı yirmi dört sütun üzerindedir. Nefler galerilidir. Bu galeriler ana mekana açılır ve yirmi dört sütunludur.... Kilisenin dışında, mozayıklar ile ünlü, Meryem'e adanmış güzel bir şapel vardır.*" demektedir. Ancak Rus hacısı Novgorotlu Stephanos gibi, yapıyı gördüğü bir başka kilise ile (H.Sophia ?) karıştırmış olmalıdır. Bkz. Ruy Gonzales de Clavijo, *Vida del Grand Tamorlan y Itinerarjo*, Madrid 1782, 55-56. Ayrıca kışl. Millingen 1912:438; Janin 1969:438.

olmak istemiştir. Ancak, bunun Bayazıt'ın pek hoşuna gitmeyeceği düşünümlere, şehzadenin Hıristiyan olmasına izin verilmemiştir. Kasım hastalanınca, son dileği olan Hıristiyan olmasına izin verilmiş, İoannes vaftiz babası olmuş ve ayın gerçekleştirilmiştir⁵⁷.

Studios Manastırı'na ilişkin olarak, şehrin Osmanlılar tarafından alınmasından önce, en son bilgiler iki Rus hacısının verdiği bilgilerdir: 1419-1421 yılları arasında başkentte bulunan Zosimos, Patrik Euthemios'un manastırda gömülü olduğunu; 1424-1453 yılları arasında şehirde bulunan ancak ismi bilinmeyen, anonim bir diğer Rus hacısı ise manastırdaki röliklere değinmektedir⁵⁸. Nihayet, manastırın 15. yüzyıldaki dört baş rahibinin isimleri bilinmektedir⁵⁹.

TÜRK DÖNEMİ

1453 yılından 1481'de II. Bayazıt'ın Osmanlı tahtına çıkışına kadar geçen 28 yıllık dönemde Studios Manastırı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak bazı araştırmacılar, şehrin fethinden sonra, rahiplerin manastırdan sürülmüş⁶⁰, Topkapı Sarayı'ndaki bir köşkün yapımı için kilisenin taş ocağı olarak kullanılmış olabileceğine dikkat çekmektedirler⁶¹. Araştırmacıların çoğu, bu bilinmeyen dönemden sonra manastırın, II. Bayazıt'ın (1481-1512) İmrahoru (Emir Ahur, Mir Ahur, Mirahor) **İlyas Bey bin Abdullah** tarafından camiye çevrildiği görüşünde birleşmektedirler⁶². Cami daha sonra banisine izafeten İmrahor İlyas Bey Camii adıyla anılmıştır. Padişahın atlarından sorumlu önemli bir görevde olan İlyas Bey, Fatih Sultan II. Mehmet'in sütanesi Daye Ümmügülsüm Hatun'un kızı Hundi Hatun'un kocasıdır⁶³. 891 H./1486 M. tarihli, II. Bayazıt tarafından verilen bir temliknamede, Arnavutluk'taki Körice (Görice) kasabasına bağlı Botoşince köyünün, caminin masrafları için temlik edildiği

⁵⁷ Genç şehzade ile ilgili bu bilgi, 1400-1470 yılları arasında yaşamış, İstanbul'un fethine tanık olmuş, Bizanslı bir tarihçi olan Dukas tarafından verilmektedir bkz. Dukas 1956:60. Ancak ne Dukas ne de onu kaynak gösteren araştırmacılar bu şehzadenin ismini Kasım olarak vermemektedir kşl. Millingen 1912:47-48; Janin 1969:436-438. Buna karşın Eyice 1976:106'da, bu şehzadenin Kasım olduğunu belirtmektedir.

⁵⁸ Khitrowa 1889: 206, 231.

⁵⁹ 1418'de Ignace; 1425'te Makarios; 1440-1441 arasında Dositheos; 1452'de Theodotos manastırın baş rahibidirler. Kşl. Janin 1969:434.

⁶⁰ Janin 1969:432.

⁶¹ Müller-Wiener 1977:150.

⁶² Hammer 1833:413; Ayvnsarayı1864:196; Paspastes 1877:343-350; Grosvenor1895:459-464; Millingen 1912: 49; Ebersolt ve Thiers: 1913: 5; Halil Edhem 1934: 129; Ogan : 1944: 110; Schneider 1952: 76; Janin 1969: 432; Eyice 1971: 111; Eyice 1976: 107; Müller-Wiener 1977: 150

⁶³ Gökbilgin 1952:426; Eyice 1971: 11.

belirtilmektedir⁶⁴. İlyas Bey'in, Studios Manastırı'nı camiye çevirmesinden başka, İstanbul'un çeşitli mahalelerinde, Körice'de, Piskopiye Köyü, Premedi kazasında, Çorlu ve Edirne'de hamamlar, evler, değirmenler, cami ve imaretler yaptırdığı veya vakfettiği bilinmektedir. Oğlu Mustafa Çelebi'yi mütevellî tayin eden İlyas Bey ölümünden sonra Körice'deki camisinin avlusuna defnedilmiştir⁶⁵.

Studios Manastırı'nın kesin olarak hangi tarihte camiye çevrildiği bilinmemektedir⁶⁶. Fetih'ten sonra İstanbul'a gelen P. Gyllius (1561), S. Gerlach (16. yüzyıl), C. Gouffier (1779-1792) gibi batılılar bu konuya değinmemişler, caminin kiliseden dönüştürülmüş olduğunu bildirmekle yetinmişlerdir. Ayvansarayî 1762-1764 yılları arasında yazdığı Hadikat-ül Cevami adlı kitapta, "Mirahur Mescidi" adıyla yapı ve İlyas Bey hakkında bilgi vermektedir. Ayvansarayî, tarihsel kimliği tesbit edilemeyen Tatar Mirzalardan Devlet Han tarafından caminin zaviyeye dönüştürüldüğünü belirtmektedir⁶⁷. 19. yüzyılın ortalarında yapıda çalışmalar yapan W. Salzenberg, kilisenin Mimar Sinan tarafından camiye çevrildiğini öne sürmektedir⁶⁸.

1196 H./1782 M. yılında, Samatya semtinde çıkan büyük yangında, bir çok yapı gibi, İmrâhor Camii de büyük oranda tahrip olmuştur⁶⁹. Yangında yapının çatısı ve güney sütun sırasının yandığı bilinmektedir. 1782 yangınından sonra, yaklaşık 20 yıl kadar caminin kullanılmadığı sanılmaktadır. 1219 H./1804-5 M. yılında, II. Selim'in (1789-1807) haremi haznedar ustası Narperver (Nazıperver) Usta, daha sonra 1236 H./1820-21 M. yılında ise Hassa Başmimarî Mehmed Rasim tarafından tamir edilmiştir; ilk onarımda yanan sütunların yerine ahşapları konulmuş, apsisteki barok üsluptaki pencereler açılmıştır⁷⁰. 1894 yılındaki depremde zayıflayan çatı, 1908 yılında yağın yoğun karın ağırlığına dayanamamış ve çökmüştür. Cami bu

⁶⁴ Gökbilgin 1952: 426.

⁶⁵ Gökbilgin 1952: 428; Eyice 1971: 111.

⁶⁶ Eyice 1976: 107'de herhangi bir neden göstermeksizin 1486 yılına doğru kilisenin camiye çevrilmiş olabileceğini öne sürmektedir.

⁶⁷ Ayvansarayî 1864: 1962'de: "Bu mescid kiliseden çevrilmedir. Vakfını ihya eden İlyas Bey'dir ki Sultan Bayazıt-ı Veli'nin Mirahurudur. Kendi Arnavutluk'ta müvellidi olan Körce'de medfundur. Anda dahi imaret ve cami ve medrese ve mektep gibi hayırları vardır. Bادهu bu mescidi Tatar Mirzalardan Devlet Han zaviyeye tedbil edip vakfın tesvi ve tevliyetini evlada şart etmiştir. Silivrikapusında medfundur. Zaviyeye şeyh olan Menteşeli İbrahim Efendi ve Resul Efendi ve oğlu Abdülhalim Efendi ve onun dahi oğulları anda medfundurlar. Mahallesi vardır" şeklinde bilgi vermektedir.

⁶⁸ Salzenberg 1854:12-13'de J. vo Hammer'i kaynak göstermektedir, ancak hangi baskısını belirtmediği için kontrol etmek mümkün olamamıştır.

⁶⁹ Kömürciyan 1952: 74-76.

⁷⁰ Eyice 1971: 111.

tarihten sonra onarılmamıştır⁷¹. 1920'deki bir başka yangında, galeri sütunları yanmıştır. Bu yangın ve depremlerden sonra, caminin son cemaat yeri olarak kullanılan narteksinin kuzey bölümü, mihrap da açılarak küçük bir mescit olarak elli yıl kadar hizmet görmüş (Res.5), 1955 yılında basit bir onarım geçirmiştir⁷².

Yaklaşık olarak 1542 yıllık bir geçmişe (1997) sahip olan Studios Manastırı'nun Vaftizci Yahya Kilisesi, günümüzde Ayasofya Müzesi'ne bağlı bir açık hava müzesi olmasına karşın, bakımsız ve her türden insan-doğa tahribatına açıktır⁷³.

KİLİSEYLE İLGİLİ ARAŞTIRMA VE YAYINLAR⁷⁴

Bizans dönemi kaynakları dışında, Studios Manastırı Vaftizci Yahya Kilisesi ile ilgili eski bilgi 16. yüzyıla aittir. İlk baskısı 1561 yılında yapılan ve İstanbul'un topografyası ile ilgili kitabında **P.Gyllius**, yapı ve tarihçesi hakkında kısa bir bilgi sunmakta, yanındaki sarnıca değinmektedir⁷⁵. 17. yüzyılın ikinci yarısında, **S. Gerlach**⁷⁶, **Ch. du Fresne Du Cange**⁷⁷ gibi batılı seyyah ve araştırmacılar yapı hakkında benzer bilgiler vermişlerdir .

Studios Manastırı ile ilgili yoğun araştırmalar 19. yüzyılda başlamaktadır. **C. Gouffier'nin** 1822 yılında Paris'te basılan seyahatnamesinde, kilisenin bilinen en eski gravürü yayınlanmıştır⁷⁸. Gravür, narteksin batı cephesini göstermekte, atriumunun o dönemde özgün

⁷¹ Eyice 1976: 108.

⁷² Dirimtekin 1973: 10.

⁷³ Mart 1997 tarihinde yapıyı ziyaretimiz sırasında, doğu cepheye bitişik bazı gecekonduların yapıldığı tesbit edilmiş, ayrıca açık olması gereken bir gün olmasına karşın, kiliseyi korumak amacıyla görevlendirilen ailenin evde olmadığı görülmüş, fotoğraf çekebilmek için duvardan atlayarak kiliseye girilmiştir.

⁷⁴ Bu bölümde kiliseyle ilgili seyahatname ve bilimsel yayınlar tanıtılacak, önemli bulduklarımız kısaca özetlenecektir. Ancak, Bizans sanatı açısından büyük öneme sahip olan Studios Manastırı hakkında konuyla ilgili hemen her yayında bilgi bulunduğu dikkate alınır, sunduğumuz kaynakçada bazı eksiklerin bulunulması doğaldır.

⁷⁵ Gyllius 1561: 216-217.

⁷⁶ Alman araştırmacının kiliseyi Mehmet (veya Mahammed)'e adanmış olduğunu öne sürmesi ilginçtir. Bkz. Gerlach 1674: 217.

⁷⁷ Du Cange 1680: 4.

⁷⁸ Gouffier'nin kitabı Türkiye'deki kütüphanelerde bulunamamış, Yazarın verdiği bilgiler Millingen 1912:51'den alınmıştır.

halini yitirdiğini belgelemektedir (Res. 5)⁷⁹. Yaklaşık olarak 30 yıl sonra Berlin'de basılan , **W. Salzenberg'in** yayınında, kilisenin ilk ayrıntılı tasviri, plan, kesit, cephe ve mimari plastik çizimleri bulunmaktadır, bunların yanısıra araştırmacı, yapının ilk restitüsyon denemelerini de gerçekleştirmiştir⁸⁰. **W. Brunet de Presle** 1860 yılında, kilisenin narteksini gösteren bir gravür ve yapı hakkında kısa bir bilgi sunmaktadır (Res 6)⁸¹.

Yapı hakkında bilgi veren ilk Osmanlıca yazılmış eser, **Ayvansarayı'nin** Hadükat-ül Cevamisi'dir. Yazar, yapıyı camiye çeviren İlyas Bey ve Devlet Han hakkında bilgiler vermiştir⁸². **A.G. Paspates**, yapının Bizans dönemindeki tarihçesine geniş yer ayırmıştır. Kilisenin inşaa tarihini, yanlış olarak 413 öncesi olarak vermiş, kilisenin kuzeydoğudan çizilmiş bir gravürünü yayınlamıştır (Res. 7)⁸³. **D. Pulgher**, kilisenin ayrıntılı plan, kesit ve mimari plastik çizimlerini yayınlayan ikinci araştırmacıdır. Ayrıca Bizans döneminde, kilisede değerli röliklerin yanısıra İsa çarımhta iken böğrüne sokulan mızrağın da saklandığını öne sürmektedir⁸⁴. **P. Forscheimer ile J. Strygowski**, İstanbul'daki Bizans sarnıçlarını tanıttıkları araştırmalarında, Studios Manastırı'nın sarnıcı ve güneydoğudaki şapelinin ilk planını yayınlamışlardır⁸⁵. **E. A. Grosvenor**, manastırın Bizans dönemi tarihçesine geniş yer ayırmış, burada kutlanan bayramlara değinmiştir⁸⁶.

J.P. Richter ve İstanbul Surları hakkında yazdığı kitabında **A. van Millingen** kilise hakkında kısa bilgiler sunmaktadırlar⁸⁷.

20 yüzyılda Studios Manastırı'nda ilk araştırma, İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü'nde görevli **B. Pancenko** tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı 1909 ,1911 ve 1913 yıllarında, enstitünün yayını olan Rusça dergide, yapıda gerçekleştirdiği çalışmaları tanıtmıştır. İlk makalede, kilisenin yeni ve doğru bir planını çıkarttıklarını belirtse de bunu yayınlamamıştır. İkinci yayınında araştırmacı, kilisede gerçekleştirdikleri sondaj ve kazılara değinir; bu kazılar sırasında kriptayı, çok sayıda içinde iskeletlerin bulunduğu sarkofag, damgalı tuğlalar, sikkeler

⁷⁹ Gravürün negatifi, İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü fotoğraf arşivinden temin edilmiştir (R12435). Bclirülen Enstitü'ye teşekkür ederim.

⁸⁰ Salzenberg 1854: 12-13, Taf.1-4.

⁸¹ De Presle 1860: 99, Abb. 3.

⁸² Ayvansarayı 1864: 196.

⁸³ Paspstes 1877: 343-350.

⁸⁴ Pulgher 1878: 13-15.

⁸⁵ Forscheimer ve Strygowski 1893: 63, Taf. 11.

⁸⁶ Grosvenor 1895: 459-464.

⁸⁷ Richter 1897: 173-174; Millingen 1899: 265.

ayrıca duvarlarda mermer parçaları bulduklarını belirtir⁸⁸. **C. Gurlitt**, İstanbul'daki Bizans yapılarını ele aldığı eserinde, kiliseyi kısaca tanıttıktan sonra, planını ve batı cephenin bir çizimini yayınlamıştır⁸⁹. İstanbul'da uzun süre öğretilenlik yapmış olan **A. van Millingen** manastır hakkında en ayrıntılı bilgi ve çizim yayınlayan araştırmacılardandır⁹⁰. Aynı şekilde, **J. Ebersolt** ve **A. Thiers** ayrıntılı bilgi ve çok sayıda çizim vermiştir⁹¹. **E. Mamboury**, İstanbul'daki eski eserleri tanıttığı kitabında, camilere ayırdığı bölümde kiliseye yer vermesine karşın daha önceki araştırmacılara yeni bir bilgi eklememiştir⁹². **H. Delahaye**, manastırın ismi ve doğru yazılımlı ilgili makalesinde, "Studius", "Studios" veya "Studites" olarak yazılmasının gerektiğini öne sürer⁹³.

Studios Manastırı'na yer veren 20. yüzyıl araştırmalarının pek çoğu benzer bilgileri tekrarlamaktadır⁹⁴. **P. Speck** 1964 yılında yayınlanan makalesinde farklı bir konuya değinir: Kilisede, Theodoros'un gelmesinden sonra, geniş bir aziz resim siklusunun bulunduğunu öne sürmektedir⁹⁵. Yine **N. X, Eleopulos**, manastırın kütüphanesi ve el yazması atölyelerini

⁸⁸ Panchenko 1909: 136-152; 1911: 250-257; 1912: 1-359.

⁸⁹ Gurlitt 1912: 31-32, Taf. 9a.

⁹⁰ Millingen 1912: 35-55, Res. 12-17, Lev.5-10.

⁹¹ Ebersolt ve Thiers 1913: 3-17, Pl. II-IV.

⁹² Mamboury 1925: 324-328.

⁹³ Delehay 1934: 64-65.

⁹⁴ Bkz. Wulff 1914: 230-231; Halil Edhem 1934: 130-131; Kautzch 1936: 49-51 araştırmacı kilisedeki sütun başlıklarını ayrıntılı bir biçimde ele almıştır; Mamboury 1936:233-234; Janin 1938: 319-328, araştırmacı Studios Manastırı'nın tarihçesini ele almaktadır; Ogan 1944: 103-115, araştırmacı İstanbul'daki Bizans kiliseleri mozaiklerini ele aldığı çalışmada Studios Kilisesi'ne de yer vermiştir; Gökbilgin 1952; Schneider 1952: 197-208; Ettinghausen 1954: 80, 85, 87; Eyice 1955: 94; Deichmann 1956:69-70; Rice 1959: 289-290; Beckwith 1961: 26-27; Volbach 1961: 326; Öz 1962, c.1, 105, dipnot 223; Cezar 1963: 362-392'de kilisenin 22 Ağustos 1782'deki yangın ve 28 Haziran 1894'deki depremde yapının büyük hasar gördüğünü belirtir; Eyice 1963: 31-132; Janin 1964: 431; Krautheimer 1965: 78-79; Grabar 1966: 81, 365; Mendel 1966: 453-458, araştırmacı, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunan ve İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün 1908 yılında Studios kilisesinde gerçekleştirdiği kazılarda çıkarılan (envanter no. 668, 669, 670) üç levhayı ayrıntılı biçimde tanıtarak, 5. yüzyıl sonu ile 6. yüzyıl başına tarihler; Delvoye 1967: 86; Schneider 1967: 76-77; Kramer 1968: 36-87'de kilisedeki kartal motifli sütun başlıklarını incelemiştir; Volbach ve Dosogne 1968: 216; Janin 1969: 430-440'da yapının tarihçesine ayrıntıyla eğilmiştir; Barkan ve Ayverdi 1970: 375; Eyice 1971: 110-112; Lemerle 1971: 121-128; Reusche 1971: 30-32'de kilisenin inşa malzeme ve tekniğini ele alır; Dirimtekin 1973: 8-10; Strube 1973: 79; Eyice 1976: 103-113; Mathews 1976: 143-144; Mango 1978: 32-33; Ötügen; Eyice 1982: 524-532.

⁹⁵ Speck 1964: 333-334.

tanıtmıştır⁹⁶. Araştırmacı, manastırda Theodoros tarafından belirlenen kurallara göre çalışan, keşişlerin yararlanabildiği çok zengin bir kütüphanesinin olduğunu, kendi döneminde diğer manastırlarda bulunan atölyelerden çok üstün bir atölyesinin bulunduğunu, bu atölyelerde üretilen bir düzine kadar el yazmasının günümüze ulaştığını belirtir. Parşömen üzerine yapılan el yazmalarının ilk sayfasında üç haç çizildiğini, bunun Studios Manastırı'nda üretilen eserlerin özelliği olduğunu vurgulamaktadır. **T. Mathews**, İstanbul'daki erken dönem kiliseleri ile litürjileri hakkındaki kitabında, yapıya geniş yer ayırmıştır⁹⁷. Araştırmacı kilisenin "kesinlikle" 463 yılında inşa edildiğini öne sürerek, kilisenin ayrıntılı çizim ve restitüsyon denemelerine yer verir. Buna karşılık **C. Mango**, Studios Manastırı'nın, bir çok araştırmacının öne sürdüğünün aksine 463 yılında değil, 454'den kısa bir süre önce, büyük olasılıkla 453 yılında yapılmış olması gerektiğini, bani hakkında ise yeterli bilginin bulunmadığını belirtmektedir⁹⁸. Manastırla ilgili son ayrıntılı çalışma **U. Peschlow** tarafından yapılmıştır. Peschlow, 1976'dan başlayarak iki yıl boyunca yapı hakkında çalışmalar yaptığını, 1979'da on gün süren sondajlar gerçekleştirdiğini söyleyerek, bu çalışmasının sonuçlarını özetler⁹⁹. Araştırmacı, yapıdaki çalışmalarına 1976 yılında başladığını, 1979'da 10 gün süren sondajlar yaptığını, bu çalışmalar sırasında yapının güneyinde freskolu bir duvar, ayrıca damgalı tuğlalar bulduklarını belirtir. Bu damgalara göre kilisenin 1 Eylül 449 ile 31 Ağustos 452 yılları arasında inşa edilmiş olabileceğini, kendisine göre ise 450 yılı civarında inşaata başlanmış olması gerektiğini öne sürer. Araştırmacı ayrıca, kilisenin batısındaki sondajlardan sonra atriumun orijinal sınırlarının tesbit edildiğini ekler.

Bizans başkentinde günümüze gelebilen en eski dini yapı olan Studios Manastırı Vaftizci Yahya Kilisesi kesin inşa ve camiye çevriliş tarihi bilinmemesine karşın, İstanbul'daki en önemli yapılardan biri olma özelliğini korumaktadır¹⁰⁰.

⁹⁶ Eleopulos 1967: 57-64.

⁹⁷ Mathews 1971: 19-27.

⁹⁸ Mango 1978: 115-122.

⁹⁹ Peschlow 1982: 429-434.

¹⁰⁰ 1990'lı yıllarda Trakya Üniversitesi'nde yapı ile ilgili bir doktora tezinin hazırlandığını bilmemize karşın, çalışmaya ulaşamadık, umarız kilisenin tarihçesinde açık kalan konular bu çalışma ile aydınlatılmıştır.

KAYNAKÇA

Ayvansarayı, 1864 **Hadikat-ül Cevami**, İstanbul.

Barkan, Ö.L. ve E.H. Ayverdi, 1970 **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli**, İstanbul.

Beckwith, J., 1961 **The Art of Constantinople**, London, New-York.

Cezar, M., 1963 "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", **Türk San'atı Araştırma ve İncelemeleri** 1, 327-414.

De Presle, W.B., 1860 **L'univers ou histoire et description de tous les peuples de leurs religions, moeurs, etc., Grece depuis la conquete Romaine jusqu'a nos jours**, Paris.

Deichmann, F.W., 1956 **Studien zur Architektur Konstantinopels**. Baden Baden.

Delhaye, H., 1934 "Stoudion-Stoudios", **Analecta Bollendiana** 52, 64-65.

Delvoye, C., 1967 **L'Art Byzantin**.

Demirkent, I., 1992 **Mikhail Psellos'un Khronographia'sı**, Ankara.

Dirimtekin, F., 1973 "İmrahor Camii", **Türkiye Turing ve Otomobilciler Kurumu Belleteni** 37/316, 8-10.

Du Cange, C. du F., 1680 **Constantinopolis Christiana seu descriptio urbis Constantinopolitanae qualis exstitit sub imperatoribus Christianis ex variis scriptoribus contexta e adornata libri quetuor**, Paris.

Dukas, 1956 **Bizans Devleti Tarihi** (çev. VI. Mirmiroğlu), İstanbul.

Ebersolt, J. ve A. Thiers, 1913 **Les Eglises de Constantinople**, 2 cilt, Paris.

Eleopulos, N.X., 1967 **La bibliotheque et l'atelier des Copistes du Monastere de Stoudion**, Athen.

Ettinghausen, E.S., 1954 "From the Basilica in the Topkapu Sarayı and Saint John of Studios", **Cahiers Archeologiques** 7, 79-88.

- Eyice, S., 1955 **İstanbul. Petit guide a travers les monuments byzantins et turcs**, İstanbul.
- 1963 "İstanbul Minareleri", **Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri** 1, 31-132.
- 1971 "İmrahor İlyas Bey Camii", **Türk Ansiklopedisi** 120, 110-112.
- 1976 "Les basiliques byzantines d'İstanbul", **Corsi di Cultura sull'Arte Ravennate e Bizantina** 26, 91-113.
- 1994 "İmrahor Camii", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi** 4, 166-168.
- Forscheimer, P. ve J. Strzygowski, 1893 **Byzantinische Denkmäler. II. Die byzantinischen Wasserbehälter von Konstantinopel**, Wien.
- Gardner, A., 1905 **The Life of Theodore Studium**, Londra.
- Gerlach, S., 1674 **Tagebuch der Gesellschaft an die Ottomanische Pforte durch David Ungnad 1573-78**, Frankfurt.
- Grosvenor, E.A., 1895 **Constantinople**, 2 cilt, London.
- Gökbilgin, M.T., 1952 **XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası. Vakıflar-Mülkler-Mukataalar**, İstanbul.
- Grabar, A., 1966 **Byzantium, from the Death of Theodosius to the Rise of Islam**, London.
- Gurlitt, C., 1912 **Die Baukunst Konstantinopels**, 2. cilt, Berlin.
- Gyllius, P., 1561 **De Topographia Constantinopleos et de illius antiquitatibus**, Lyon.
- Hammer, J. von, 1833 **Geschichte des osmanischen Reiches**, 10 cilt, Pest.
- Halil Edhem, 1934 **Nos Mosques de Stamboul** (çev. E. Mamboury), İstanbul.
- Janin, R., 1938 "Monastere de Saint-Jean Baptiste", **Echos d'Orient** 27, 319-328.
- 1964 **Constantinople Byzantine. Developpment Urbain et Reportoire Topographique**, Paris.

1969 **La geographie ecclesiastique de l'empire byzantin, les eglises et les monasteres**, Paris.

Karayannopoulos J., ve G. Weiss, **Quellenkunde zur Geschichte von Byzanz (324-1453)**, 2 cilt, Wiesbaden.

Kautzsch, R., 1936 **Kapitellstudien**, Berlin-Leipzig.

Khitrowo, mme. B. de, 1889 **Itinéraires Russes en Orient**, Geneve.

Kömürçiyen, E.Ç., 1952 **İstanbul Tarihi. XI. Asırda İstanbul**, İstanbul.

Kramer, J., 1968 **Skulpturen mit Adlerfiguren an Bauten des 5. Jahrhunderts n. Christus in Konstantinopel**, Köln.

Krautheimer, R., 1965 **Early Christian and Byzantine Architecture**, Middlesex.

Lemerle, P., 1971 **Le Premier Humanisme Byzantin, Notes et Remarques sur enseignement et culture a Byzance, des origines au Xe siecle**, Paris.

Mambory, E., 1925 **İstanbul Rehber-i Seyyahin**, İstanbul.

1936 "Eglise St. Jean de Stoudios", **Byzantion** 11, 233-234.

Mango, C., 1978 "The Date of Studius Basilica at İstanbul", **Byzantine and Modern Greek Studies** 4, 115-122.

Marin, E., 1897 **De Studio Cenobio Constantinopolitano**, Paris.

1906 **Saint Theodore Studite**, Paris.

Mathews, T.F., 1971 **The Early Churches of Constantinople. Architecture and Liturgy**, London.

1976 **The Byzantine Churches of İstanbul. A Photographic Survey**, London.

Mendel, G., 1966 **Catalogues des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines**, Roma.

Millingen van A., 1912 **Byzantine Churches in Constantinople, their History and Architecture**, London.

- Müller-Wiener, W., 1977 **Bildlexikon zur Topographie İstanbuls**, Tübingen.
- Ogan, A., 1944 "İstanbul Kiliseleri ve Mozayikler", **Güzel Sanatlar Dergisi** 4, 103-115.
- Ostrogorsky, G., 1981 **Bizans Devleti Tarihi** (çev. F. Işıltan), Ankara.
- Ötügen, S.Y., 1979 "İstanbul Kiliselerinin Fetihden Sonra Yeni Görevleri ve Adları", **Hacettepe Üniversitesi Beşeri Bilimler Dergisi** 10/2, 71-85.
- Öz, T., 1962 **İstanbul Camileri**, 2 cilt, İstanbul.
- Pancenکو, B., 1909 "H. Ioannes Studios" (Rusça), **Izvestiya Russkago Arkheol. Instituta** 14, 136-152.
- 1911 "H. Ioannes Studios" (Rusça), **Izvestiya Russkago Arkheol. Instituta** 15, 250-257.
- 1912 "H. Ioannes Studios" (Rusça), **Izvestiya Russkago Arkheol. Instituta** 16, 1-359.
- Paspates, A.G., 1877 **Byzantinai Meletai, Topographikai kai Historikai** (Yunanca), İstanbul.
- Peschlow, U., 1982 "Die Johanneskirche des Studios in İstanbul, Bericht über die jüngsten Untersuchungsergebnisse", **XVI. Internationaler Byzantinistenkongress. Akten 2/4 Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik** 32/4, 429-435.
- Pulgher, D., 1878 **Les anciennes églises byzantines de Constantinople**, Wien.
- Raucsche, E., 1971 **Polychromes Sichtmauerwerk byzantinischer und von Byzanz beeinflusster Bauten Südosteuropas**, Köln.
- Rice, D.T., 1959 **The Art of Byzantium**, London.
- Richter, J.P., 1897 **Quellen der byzantinischen Kunstgeschichte**, Wien.
- Salzenberg, W., 1854 **Altchristliche Baudenkmaele von Constantinopel vom V. bis XII. Jahrhundert**, Berlin.
- Schneider, A.M., 1952 "Yedikule und Umgebung", **Oriens** 5/2, 197-208.
- 1967 "Studioskloster", **İstanbul Forschungen** 8, 76-77.

İstanbul'da Studios Manastırı...

Speck, P., 1964 "Ein Heiligenbilderzyklus im Studios-Kloster um das Jahr 800", **Actes du XIIe Congres International d'Etudes Byzantines (Ochride)**, Beograd, 333-334.

Strube, C., 1973 **Die westliche Eingangseiten der Kirchen von Konstantinopel in Justinianischer Zeit**, Wiesbaden.

Volbach, W.F., 1961 **Early Christian Art**, London.

Volbach, W.F. ve J.L. Dosogne, 1968 **Byzanz und Christliche Osten**, Berlin.

Wulff, O., 1914 **Altchristliche und Mittelalterliche, Byzantinische und hellenische Bildwerke**, Berlin.

